

Herättäjä-Yhdistys ry
PL 21, 62101 Lapua
Puh. 0400 805 904
hy@h-y.fi
www.h-y.fi
www.herattajajuhlat.fi

**EN LAKKAA
TOIVOMASTA**

 HERÄTTÄJÄJUHLAT
3.-5.7.2026 YLIVIESKA

lauantai 4.7.2026
raamattutunti klo 11.00
Jukka Keskitalo

”Toivo vastoin kaikkia todennäköisyyksiä”

Hyvä Ylivieskan herättäjäjuhille kokoontunut seuraväki!

Näiden juhlien tunnus kiertyy toivon käsitteen ympärille: ”En lakkaa toivomasta.” Tai oikeastaan, tunnuksessa on kysymys paljon enemmän kuin vain käsitteestä, joka voi jäädä etäiseksi ja kylmäksi. ”En lakkaa toivomasta” puhuu enemmänkin kamppailujen ja kipujen keskeltä nousevasta toivon todellisuudesta kuin jostakin teoreettisesti analysoitavasta käsitteestä.

Toivon todellisuuden lähteille etsiydymme myös tällä raamattutunnilla. Olen antanut tälle raamattutunnille mielessäni otsikon ”Toivo vastoin kaikkia todennäköisyyksiä”. Pysähdymme Vanhan testamentin Jobin rinnalle, joka koki elämässään syvää toivottomuutta, mutta näki lopulta myös toivon pilkahduksia. Pysähdymme myös niiden Uuden testamentin tekstien äärelle, jotka avaavat toivon näköaloja.

Toivo ei ole itsestäänselvyys. Se ei ole automaattinen tunne, joka seuraa tietyistä suotuisista olosuhteista. Monesti ihmisen kokemus sanoo päinvastaista: toivo näyttää hiipuvan juuri silloin, kun sitä eniten tarvitaan. Ja kuitenkin, kristillinen usko puhuu toivosta, joka ei ole riippuvainen olosuhteista. Se puhuu toivosta, joka syntyy siellä, missä kaikki inhimilliset perusteet näyttävät katoavan. Apostoli Paavali kirjoittaa Abrahamista: *”Abraham toivoi, vaikka toivoa ei ollut.”* (Room. 4: 18). Tässä on asian ydin: toivo, joka ylittää sen, mikä näyttäytyy mahdollisena.

Abrahamin ”toivo vaikka toivoa ei ollut” on saanut ilmentymänsä Siionin virressä 251, joka on virsikirjamme virsi 631, Oi Herra, jos mä matkamies maan. Sen neljännessä säkeistössä on sanat: *”Mua auta, Herra, mä toivon vaan, vaikkei ois toivoa olleenkaan.”* Näistä sanoista lukemattomat ihmiset ovat etsineet lohtua hautajaisissa, kun on saateltu rakasta ihmistä viimeiselle maalliselle matkalle. Tämän virren eetos, sanoisinko ”toivottoman toivo”, pukee sanoiksi jotakin hyvin olennaista heränneen kansan uskonmaailman tunnoista.

Raamatussa toivo ei ole synonyymi optimistiselle ajattelulle. Raamatussa toivo ei tarkoita sitä, että asioiden oletetaan kääntyvän paremmiksi lähinnä siksi, että koetetaan pysyä positiivisella mielellä. Optimismia elämänasenteena ei ole syytä vähätellä, mutta kristillinen toivo ei yksinkertaisesti tyhjenny siihen. Jos optimismi kertoo enemmän ihmisen suhtautumistavasta, elämänasenteesta tai luonteestakin, niin kristillinen toivo kertoo enemmän Jumalan lupauksista, joihin tuo toivo ankkuroituu ja jossa se riippuu kiinni.

Lakkaamaton toivo on itse asiassa yksi Raamatun läpi leikkaavista teemoista. Ajatelkaamme vain äsken jo mainittua Abrahamia. Hänelle luvattiin jälkeläisiä, vaikka hänen ja Saaran elämässä kaikki biologiset ja inhimilliset mahdollisuudet olivat menneet. Silti Abraham ei lakannut toivomasta. Ajatelkaamme Israelin kansaa Egyptissä: orjuus oli kestänyt sukupolvien ajan, eikä mikään viitannut vapautumiseen. Vaikka kansa vielä erämaavaelluksellakin – jolloin se oli jo lähellä vapautumista Egyptin orjuudesta – kapinoi, ei se kuitenkaan lakannut toivomasta. Tai ajatelkaamme profeettoja, jotka puhuivat toivosta pakkosiirtolaisuuden keskellä tilanteessa, jossa kansa oli menettänyt kotimaan, temppelein ja tulevaisuuden. Silti pakkosiirtolaisuudessakaan kansa ei lakannut toivomasta.

*

Toukokuun loppupuolella minulla oli harvinaisempi työtehtävä, joka pani miettimään toivon luonnetta. Siunasin käyttöön Vaalan uuden vankilan hengellisen tilan. Samalla siunattiin virkaansa uusi vankilapappi Ville Suomela. Siunaamisen jälkeisessä juhlassa Pohjois-Suomen rikosseuraamuskeskuksen johtaja Raimo Kärkkäinen piti hienon puheen, jossa hän käsitteli nimenomaan toivoa. Tämän kokeneen vankilavirkamiehen ajatukset toivosta ja inhimillisyydestä puhuttelivat minua vahvasti, sillä ne avaavat sitä, miltä toivo näyttää äärimmäisissä olosuhteissa, vankilan muurien sisällä.

Raimo Kärkkäisen luvalla siteeraan tässä raamattutunnissa paria kohtaa hänen puheestaan:

”Vankila on paikka, jonne ihmiset eivät tule unelmiensa kanssa. Sinne tullaan tekojen, rikottujen lakien ja usein rikkoutuneiden ihmissuhteiden vuoksi. Mutta samalla vankila on paikka, jossa kysymykset elämästä, syyllisyydestä, vastuusta ja mahdollisuudesta muuttua nousevat esiin poikkeuksellisella voimalla.”

Vankila on siis Kärkkäisen mukaan unelmista ja illuusioista riisuttu paikka. Tuskinpa sitä osuvammin voi sanoa. Vankila jos mikä on paikka, jossa kevyt puhe toivosta tai optimismista tuntuu vesivelliltä. Kokenut rikosseuraamusalan virkamies pukee sanoiksi vankilassa koetun eksistentiaalisen kipuilun, jopa tuskan ja syyllisyyden. Paradoksaalista kyllä, vankila on kuitenkin paikka, jossa toivo voi puhjeta esiin kuin sinnikäs kukka asfaltin raosta.

*

Vaalan vankilasta on maantieteellisesti ja ajallisesti iso hyppy Vanhan testamentin Jobiin, mutta sellaisen hypyn me nyt kuitenkin teemme. Jobin kirja on puhutteleva kertomus yksittäisen ihmisen koettelemuksista, jotka tuntuvat täysin käsittämättömiltä. Job on varakas, kaikin puolin maallisesta onnesta osallinen, hurskas mies ja Jumalan uskollinen palvelija. Jobin kirjaa kehystää lisäksi hurjan kuuloinen ennakkonäytös taivaallisessa hovissa. Siinä Jumala kysyy Saatanalta: *”Oletko pannut merkille palvelijani Jobin?”* *”Ei ole maan päällä toista hänen kaltaistaan, niin vilpitöntä ja nuhteetonta ja jumalaapelkäävää, ei ketään, joka niin karttasi kaikkea pahaa.”* (Job 1: 8)

Herättäjä-Yhdistys ry
PL 21, 62101 Lapua
Puh. 0400 805 904
hy@h-y.fi
www.h-y.fi
www.herattajajuhlat.fi

**EN LAKKAA
TOIVOMASTA**

 HERÄTTÄJÄJUHLAT
3.-5.7.2026 YLIVIESKA

Saatanan vastaus on hiuksia nostattava: *"Miksi ei Job olisi jumalaapelkäävä? Sinähän olet sulkenut hänet suojelukseesi, hänet ja hänen perheensä ja omaisuutensa. Olet siunannut kaiken mihin hän ryhtyy, ja hänen karjansa leviää yli maan. Mutta ojennapa kätesi ja tartu siihen mitä hänellä on. Saat nähdä, että hän kiroaa sinua vasten kasvoja!"* (1: 9–11)

Saatana on siis sitä mieltä, että helppohan Jobin on hymyillä. Hän on saanut kaikkea yllin kyllin. Ja näinpä Jumala ja Saatana lähtevät erikoiseen ja hurjan kuuloiseen vedonlyöntiin siitä, miten Jobille käy. Kääntykö Job Jumalaa vastaan, kun Saatana saa viedä häneltä kaiken maallisen hyvän vai pysykö Job Jumalan uskollisena palvelijana?

Samassa Saatana aloittaa Jobin koettelemukset. Job menettää lyhyessä ajassa niin lapsensa kuin maallisen omaisuutensa onnettomuuksissa, jotka tapahtuvat perä perää. Päälle päätteeksi Job menettää vielä oman terveytensä, kun Jumala antaa Saatanan sairastuttaa Jobin ruton kaltaiseen tautiin. Job ei kuitenkaan nouse kapinaan Jumalaa vastaan.

Jobin puoliso pukee sanoiksi sen, mikä on hyvin inhimillistä ja olisi varmaan monen meistäkin reaktio: *"Vieläkö sinä pidät kiinni hurskaudestasi? Kiroa jo Jumalaa ja kuole pois!"* (2: 9) Mutta Job vastaa: *"Kun otamme Jumalan kädestä hyvän, totta kai meidän on otettava myös paha."* (2: 10) Ja tässä Job pysyykin, hän ei kiroa Jumalaa. Vaikka toisaalta hän kokeekin kärsivänsä epäoikeudenmukaisista kärsimyksistä.

Näyttämölle astuu nyt Jobin kolme ystävää: Elifas, Bildad ja Sofar – myöhemmin myös neljäs, Elihu. Ystävät parahtavat ensin itkuun Jobin nähdessään. Mutta kohta alkavat sanojen säilät heilua. He tahtovat osoittaa, että Jobin on täytynyt toimia itse väärin ja olla itse syyppää omaan kohtaloonsa. Muuten nämä "ystävät" eivät kykene Jobin kohtaloa selittämään.

Ystävien oppineet puheet kuitenkin tuskastuttavat kärsivän Jobin sydänjuuriaan myöten. Job ei kaipaa selittelyjä, vaan hän tahtoisi tulla kohdatuksi ja kuulluksi. Voin kuvitella, kuinka vähissä tuon sairauden riuduttaman ja onnettomuuksien kolhiman miehen voimat ovat. Ja hän saa ystäviltään tuossa tilanteessaan vain oppineita opetuksia moraaliteologiasta.

Ei Job sitä kaipaa, että hänen onnettomuuttaan surkuteltaisiin tai seliteltäisiin. Job toivoisi, että ystävät olisivat hänen rinnallaan, istuisivat hiljaa hänen sairastuoteensa vieressä, sen sijaan, että pakenevat loputtomiin selityksiinsä.

Ehkäpä monet meistäkin ovat kohdanneet tällaisia "ystäviä" jossakin elämänsä vaiheessa tai kenties moni on sortunut olemaan itse tällainen "ystävä". Sellainen, joka sanoo, että "äläs nyt synkistele tuolla tavalla". Tällaisia neuvonantajia riittää joskus enemmänkin kuin tarpeeksi. Aito toivon näköala ei useinkaan nouse sellaisista kevyistä kommentteista, että päätä nyt vain, että ajattelet positiivisesti. Että kyllä se siitä, häntä nyt vaan pystyy. Tai että myönnä nyt vain mokanneesi jossakin.

Näyttää siltä, että Jobin ystävät kuuluivat niihin ihmisiin, jotka itse olivat vaarassa ahdistua ystävänsä kohtaamista onnettomuuksista. Halusivatko he kenties puhua Jobin ahdistavan ja epäinhimillisen tilanteen pois, ennen muuta itselleen selitykseksi? Jotta heidän ei tarvitsisi kohdata elämään niin usein kuuluvaa huutavaa epäoikeudenmukaisuutta ja elämän synkimpiä värejä.

*

Jobin ystävien lohdutteluyrityksiä lukiessa tulee mieleen se, mitä Rikosseuraamuskeskuksen johtaja Raimo Kärkkäinen puhui vankilapapin työstä. Tuleepa melkein mieleen, että kunpa Jobillakin olisi ollut tällaisia ystäviä kuin miksi Kärkkäinen kuvaa vankilapapin kutsumuksen.

”Vankilapastori kohtaa ihmisen ihmisenä – ei rikoksen, tuomion tai vankinumeron kautta, vaan ainutlaatuisena ja arvokkaana. Vankilapastorin työssä ei ratkaista asioita nopeasti eikä tarjota helppoja vastauksia. Sen sijaan kuunnellaan, ollaan läsnä, ja uskalletaan viipyä niiden kysymysten äärellä, joille muilla ei aina ole aikaa tai tilaa. Tässä työssä vankilapastori seisoo usein rajapinnoilla: toivon ja epätoivon, syyllisyyden ja anteeksiannon, menneisyyden ja tulevaisuuden välissä. Se vaatii herkkyyttä, rohkeutta ja syvää luottamusta siihen, että ihminen on enemmän kuin pahimmat tekonsa ja että elämä voi löytää uuden suunnan.”

Job, kuten varmasti jokainen Vaalan vankilan vanki tai kuka tahansa meistä, uskoakseni kaipaa sydämensä pohjasta tulla kohdatuksi ja kuulluksi. Job oikein kutsumalla kutsuu ystäviään myötäelämään hänen kärsimyksissään. Kuulostaa siltä, että Jobilla on valtava puhumisen tarve, tarve kertoa kuunteleville korville häntä kohdanneesta ahdingosta.

Juuri tähän kohdatuksi tulemiseen liittyy Jobilla myös toivon näköala. Job vetoaa Jumalan itsensä oikeudenmukaisuuteen. Niinpä hän lausuu myös: *”Minä tiedän, että lunastajani elää. Hän sanoo viimeisen sanan maan päällä.”* (Job 19: 25) Job välttää toivon menettämisen siten, että hänellä säilyy luottamus siihen, että näyttipä hänen tilanteensa kuinka toivottomalta tahansa, niin Jumalalla on viimeinen sana.

Jobin kirja päättyy kohtaukseen, jossa Jumala yllättäen lakkaa vaikenemasta ja Hän vastaa Jobille. Jumala ei kuitenkaan koskaan vastaa suoraan Jobin kysymyksiin. Sen sijaan Hän osoittaa Jobille valtansa kaiken luojana ja säätäjänä. Kohtaus on suorastaan hämmentävä. Näyttää siltä, ettei Job saa vastauksia kysymyksiinsä. Ja kuitenkin Job saa vastauksen.

Miten tämä on ymmärrettävissä? Job ei todellakaan näytä saavan vastausta miksi-kysymykseensä. Miksi hän joutui kärsimään. Miksi hän menetti perheensä ja terveytensä. Lopultakin nämä Jobin miksi-kysymykset jäivät avoimiksi. Silti, paradoksaalista kyllä, Job ei jää vaille vastausta. Vaikka Jumala vaikenee, niin hän ei hylkää Jobia. Jumalan vastaus Jobille on se, että minä olin läsnä, olin kanssasi syvimmillä epätoivon hetkellä.

Vaikka miksi-kysymykset jäivät auki, niin Jumalan kohtaamisen jälkeen Job on muuttunut ihminen. Jokin Jobin sisimmässä muuttuu, niin että hän pystyy vastaamaan Jumalalle: *”Nyt minä ymmärrän,*

että kaikki on sinun vallassasi eikä mikään suunnitelmasi ole mahdoton sinun toteuttaa. -- Olen puhunut mitään ymmärtämättä asioista, joita en käsitä – ne ovat minulle liian ihmeellisiä. -- Vain korvakuulolta sinut tunsin. Nyt ovat silmäni nähneet sinut.” (Job 42: 2, 3, 5–6)

*

Jobin kohtalo ja kärsimyksen kautta esiin kasvava hento ja arka toivo on yksi Vanhan testamentin koskettavimmista ihmiskohtaloista. Entäpä Uuden testamentin näköalat toivoon? Yksi keskeisimmistä toivoa käsittelevistä Uuden testamentin kohdista löytyy Heprealaiskirjeen 11. luvun alusta: *”Usko on sen todellisuutta, mitä toivotaan, sen näkemistä, mitä ei nähdä.”* (Hepr. 11: 1)

Heprealaiskirjeen kirjoittaja liittää toivon ja uskon yhteen tavalla, joka tekee niistä aivan kuin kaksosia keskenään. Usko on toivomista ja toivo on uskomista. Eivätkö juuri Siionin virret ole täynnä tätä ikävöivää uskoa ja kaipausta. Sen näkemistä, mitä ei nähdä.

Ikävöivä usko nousee juuri tästä Heprealaiskirjeen eetoksesta, jossa uskon ja toivon käsitteet ovat lähes sisäkkäisiä, aivan kuin kolikon kaksi puolta, erottamattomasti. Kahden maan kansalaisen ikävöivä usko katsoo eteenpäin täältä ihmisen vaellukselta, tämän olemassaolon ehtojen alaisuudesta kohti Jumalan valtakuntaa, joka siintää horisontissa. Kuten Siionin virsi 243 tutulla tavalla pukee sanoiksi: *”Vaikka vaellus on vaivaista, minä vielä jaksan toivoa; olen kahden maan kansalainen.”*

Toinen Uuden testamentin toivoa kuvaavista kohdista on apostoli Paavalin kirjeestä Korintin seurakunnalle. Paavali puhuu Jumalan valtakunnan odottamisesta toivona, joka on kuin tähyilyä tai aavistelua. Se on kuin läpikuultavan verhon läpi katselua. Verhon läpi et näe tarkkaan, korkeintaan muotoja ja hahmoja. Tähyilet ja aavistelet, katselet näkemätöntä.

Apostolin sanoin: *”Nyt katselemme kuin kuvastimesta, kuin arvoitusta, mutta silloin [kun täydellinen tulee] näemme kasvoista kasvoihin. Nyt tietoni on vielä vajavaista, mutta kerran se on täydellistä, niin kuin Jumala minut täydellisesti tuntee.”* (1. Kor. 13: 12)

Ikävöivä usko on sitoutumista toivon tielle. Se on aktiivista toivossa ja toivon kautta elämistä. Se on toivoa jopa vastoin kaikkia todennäköisyyksiä. Siksi kristillinen toivo voi olla olemassa yhtä aikaa epävarmuuden, pelon ja jopa epätoivon kanssa.

Liiankin usein toivosta puhutaan kevyesti – ikään kuin se olisi kehoitus unohtaa vaikeudet tai sivuuttaa kipu. Raamattu ei tee näin. Psalmien kirja antaa äänen ihmiselle, joka huutaa Jumalan puoleen syvyydestä. Jobin kirja kertoo ihmisestä, joka menettää kaiken, ja silti säilyttää toivon pilkahduksen. Jeesus itse huutaa ristillä: *”Jumalani, Jumalani, miksi minut hylkäsit?”*

Kristillinen toivo ei siis kiellä kärsimystä. Se kulkee sen läpi. Se on toivoa, joka syntyy kyynelten keskellä, ei niiden sijaan. Ja silti, juuri näissä hetkissä toivo voi saada syvimmän muotonsa. Toivo ei

ole silloin suuria sanoja, vaan pieniä askelia: rukous, joka nousee vaivoin; luottamus, joka ei tunnu varmalta, mutta ei myöskään katoa.

Kun puhumme toivosta, meidän on siis puhuttava myös uskosta. Uskossa ei ole kyse varmuudesta, joka perustuu laskelmiin tai todennäköisyyksiin. Uskossa on kyse luottamuksesta Jumalaan, joka toimii myös silloin, kun emme näe tai ymmärrä. Toivo ei tarkoita kaiken olevan hyvin. Se tarkoittaa, että Jumala on kanssamme silloinkin, kun kaikki EI ole hyvin.

Tässä kohtaa käännyin vielä kerran Raimo Kärkkäisen puoleen ja lainaan hänen sanojaan Vaalan vankilapastorin siunaamisen yhteydessä. Sanat kuvaavat kauniilla tavalla pienten toivon sanojen merkitystä:

”Monelle vankilapastori on ainoa, joka kuuntelee ilman tuomitsemista. Ainoa, jolle voi puhua toivosta silloin, kun sitä ei itse enää näe. Vankilapapin myötä vankilassa ovat läsnä – armo, toivo ja tulevaisuususkko – ne eivät ole tyhjiä sanoja, vaan konkreettista tukea ihmisen matkalle kohti uutta elämänpolkua. [...] Vankilapastori tuo vankilaan kirkon, mutta ennen kaikkea tuo sinne sanoman armosta. Armosta, jota ei ansaita teoilla, vaan joka annetaan lahjaksi. Armosta, joka kykenee murtamaan toivottomuuden muurit ja avaamaan näkymän siihen, että tulevaisuus voi olla toisenlainen kuin menneisyys. Ilman toivoa ihminen ei jaksa muuttua. Ilman kokemusta armosta tulevaisuus sulkeutuu.”

*

Toivon teologia on vahvasti inkarnaation teologiaa. Inkarnaatio, Jumalan ihmiseksi tuleminen Jeesuksessa Kristuksessa tekee sen, että toivon ankkuri ei ole kiinnittynyt johonkin ”pilvien tuolle puolen”. Toivo saa täyttymyksensä kerran, kun kaikki vajavainen on hävinnyt ja täydellinen on tullut tilalle. Mutta toivo on Kristuksen ihmiseksi tuleamisen vuoksi vahvasti tässä ajassa, tässä ihmisen todellisuudessa läsnä oleva todellisuus. Kristus otti ihmisen osan, eli ihmisen elämän, kaikkine kipuineen ja suruineen, epätoivoineen ja ahdistuksineen, ilon ja yhteyden hetkineen. Hän kärsi ihmisenä ja tuli viimein ristiinnaulituksi ja nousi kuolleista. Inkarnaatio, Jumalan ihmiseksi tulo tuo toivon ylhäältä ”pilvien reunoilta” alas maan päälle ja sen allekin, syvyyksien syvyyksiin.

Paavalin julistus Jeesuksesta Kristuksesta pureutuu juuri tähän Kristuksen tehtävään: *”Kaikissa näissä ahdingoissa meille antaa riemuvoiton hän, joka on meitä rakastanut. Olen varma siitä, ettei kuolema eikä elämä, eivät enkelit, eivät henkivallat, ei mikään nykyinen eikä mikään tuleva eivätkä mitkään voimat, ei korkeus eikä syvyys, ei mikään luotu voi erottaa meitä Jumalan rakkaudesta, joka on tullut ilmi Kristuksessa Jeesuksessa, meidän Herrassamme.”* (Room. 8: 37–39)

*

Useat Uuden testamentin kertomukset korostavat toivon yhteydessä piirrettä, johon en ole vielä viitannut. Nimittäin sitä, että toivo johtaa myös aktiivisuuteen ja rohkeuteen. Tästä on esimerkkinä vaikkapa Markuksen evankeliumin 5. luvun kertomus 12 vuotta verenvuotoa sairastaneesta

Herättäjä-Yhdistys ry
PL 21, 62101 Lapua
Puh. 0400 805 904
hy@h-y.fi
www.h-y.fi
www.herattajajuhlat.fi

**EN LAKKAA
TOIVOMASTA**

 HERÄTTÄJÄJUHLAT
3.-5.7.2026 YLIVIESKA

naisesta. Evankeliumi kertoo, että hän oli kärsinyt paljon monien lääkäreiden käsissä ja kuluttanut kaiken omaisuutensa saamatta apua.

Kun nainen kuulee Jeesuksesta, patoutunut aktiivisuus purkautuu hänessä esiin. Hänellä syntyy ajatus, että jopa Jeesuksen viitan koskettaminen voi parantaa hänet. Hänessä herää rohkeus toimia, eikä vain jäädä sivusta katsojaksi. Hän lähtee liikkeelle, raivaa tiensä väkijoukon läpi ja pääsee kuin pääseekin koskettamaan Jeesuksen viitan lievettä. Hän parantuu ja saa elämälleen uuden alun.

Verenvuotoa sairastavan naisen toivo kiinnittyi Jeesuksen viitanliepeeseen. Meille Kristus, ylösnoussut Herra, on toivo. Eikä vain meidän toivomme, vaan koko maailman toivo. Toivo saa meidät toimimaan lähimmäisten hyväksi, ihmisyyden, ihmisarvon ja oikeudenmukaisuuden puolesta. Juuri tätä toivosta nousevaa aktiivista lähimmäisyyttä maailma kaipaa. Toivo on dynaamista ja Jumalan lupauksiin perustuvaa suuntautumista tulevaisuuteen. Toivo on toimimista Jumalan työtoverina tässä maailmassa, jotta maailmalla olisi elämä.

*

Hyvät kanssavaeltajat. Toivo ei synny pakottamalla tai päättämällä. Toivo on Jumalan lahja – lahja, joka annetaan usein vähitellen, elämän keskellä. Tästä toivosta Paavali kirjoittaa Roomalaiskirjeen 5. luvussa: *“Toivo ei saata häpeään, sillä Jumalan rakkaus on vuodatettu meidän sydämiimme Pyhän Hengen kautta”* (Room. 5:5).

Ja saman kirjeen 15. luvussa apostoli liittää toivon ja ilon yhteen tavalla, johon on hyvä päättää tämä raamattutunti: *“Toivon Jumala täyttäköön ilolla ja rauhalla teidät, jotka uskotte, niin että teillä Pyhän Hengen voimasta olisi runsas toivo”*.